

Jolanta Sroczyńska*

orcid.org/0000-0002-2782-7564

Wartość społeczna zabytków architektury w świetle wybranych dokumentów UNESCO, ICOMOS, Rady Europy, kształtujących teorię ochrony dziedzictwa kulturowego

The Social Value of Architectural Monuments in the Light of Selected Documents of UNESCO Icomos, the Council of Europe, Shaping the Theory of Cultural Heritage Protection

Słowa kluczowe: wartości społeczne, dziedzictwo architektoniczne, ochrona zabytków, ICOMOS, UNESCO, Rada Europy, architektura

Keywords: social values, architectural heritage, protection, ICOMOS, UNESCO, Council of Europe, architecture

Wprowadzenie

Wartość społeczna zabytków zaczęła być dostrzegana jako jeden z istotnych elementów waloryzacji obiektów historycznych dopiero w XXI wieku. Wprawdzie zbiorowe przywiązanie ludzi do wybranych miejsc czy obiektów znane jest od dawna, a sposoby upamiętniania i wyróżniania miejsc, osób i zdarzeń były przedmiotem studiów i analiz wielu badaczy¹, jednak dyskurs konserwatorski zazwyczaj pomijał wartości społeczne jako czynnik wspomagający ochronę zabytków. Potrzeba otwarcia dla ludzi dostępu do wartości płynących z historii, sztuki i dziedzictwa jeszcze w XIX wieku wiązała się z edukacją i polityką kształtowania społeczeństw, gromadzonych wokół powstających państw narodowych. Rozwój ruchów społecznych na rzecz ochrony zabytków wspierał w tamtym czasie rejestrację i konserwację obiektów historycznych w poczuciu umacniania tożsamości narodowej. Z czasem, po ustabilizowaniu się sytuacji geopolitycznej państw, kolejnych wojnach i odbudowach ze zniszczeń, w drugiej połowie XX wieku nastąpił okres tworzenia teorii dla nowoczesnej polityki konserwatorskiej, nastawionej na ochronę uniwersalnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

Introduction

The social value of historic monuments has begun to be perceived as one of the important elements in the valorization of historical objects only in the twenty-first century. Although people's collective attachment to particular places or objects has been known for a long time, and the ways of commemorating and distinguishing places, people, and events have been the subject of studies and analyses by many researchers,¹ the conservation discourse has usually neglected social values as a factor supporting historic monument conservation. Even in the nineteenth century, the need to open people's access to the values of history, art and heritage was connected with the education and policy of shaping societies gathered around the emerging nation states. The development of social movements for historic preservation at that time supported the registration and preservation of historical objects with a sense of strengthening national identity. In the second half of the twentieth century, after the geopolitical situation of the countries had stabilized, after successive wars and reconstructions, there was a period of formulating theories for the modern conservation policy, focused on the protection of the universal cultural heritage of

* dr hab. inż. arch., prof. PK, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

* Prof. CUT, Ph.D. Habil. Eng. Arch., Faculty of Architecture, Cracow University of Technology

Cytowanie / Citation: Sroczyńska J. The Social Value of Architectural Monuments in the Light of Selected Documents of UNESCO Icomos, the Council of Europe, Shaping the Theory of Cultural Heritage Protection. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2021, 65:7–19

Otrzymano / Received: 10.12.2020 • **Zaakceptowano / Accepted:** 15.01.2021

doi: 10.48234/WK65MONUMENTS

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

Od końca XX stulecia dziedzictwo kulturowe zaczęło być rozumiane jako wyjątkowa struktura społeczna, która codziennie jest tworzona, przekształcana i odtwarzana, kształtując indywidualną i zbiorową tożsamość jednostek. Zbiorowa identyfikacja ludzi z danym miejscem, wyrażana poprzez nadawanie znaczeń i wartości przez społeczność związaną z tym miejscem, określana jest jako wartość społeczna². Dla autorki jest to potencjał generowanych przez zabytek architektury wartości (materialnych i niematerialnych), które są odczytywane i wyróżniane w procesie zmiennej interakcji zachodzącej w kontakcie z zabytkiem. Definicja i metody mierzenia siły oddziaływania wartości społecznej na ludzi ciągle jeszcze są kształtowane w toku badań i dyskusji konserwatorskich³. Wielu ekspertów ochrony dziedzictwa architektonicznego nadal nie dostrzega rangi tego pojęcia. Rezerwa środowiska tłumaczona jest obawą, że wartości społeczne mogą wręcz deprecjonować oddziaływanie podstawowych (tradycyjnych) walorów wyróżniających obiekty zabytkowe⁴. Praktyka konserwatorska wskazuje jednak na coś przeciwnego. Z licznych przykładów wynika, że wartości wyinterpretowane przy współudziale ludzi bezpośrednio powiązanych z ocenianym dziedzictwem są motorem dla procesu jego zrównoważonej ochrony⁵. Coraz więcej badań naukowych dowodzi, że wartości te bezpośrednio wpływają na kulturowy krajobraz miejsca⁶. To one decydują o przywiązaniu ludzi do danego miejsca, kształtują tożsamość kulturową regionu, ułatwiają nawiązywanie emocjonalnych relacji międzyludzkich. Dzięki nim można wzbudzać potrzebę aktywnej ochrony danego miejsca i uwrażliwiać społeczeństwo na walory krajobrazu kulturowego⁷. Takie podejście znajduje odzwierciedlenie w wielu międzynarodowych dokumentach, tworzonych jako wytyczne do kształtowania państwowej polityki ochrony zabytków.

Przegląd dokumentów kształtujących rangę wartości społecznych w teorii ochrony zabytków

„Wartość społeczna” jako pojęcie związane z ochroną dziedzictwa pojawiła się w dokumentach kształtujących filozofię i politykę ochrony zabytków dopiero w latach siedemdziesiątych XX wieku.

Pierwszym dokumentem, który odniósł się do „wartości społecznej” zabytków architektury, była **Europejska Karta Dziedzictwa Architektonicznego** przyjęta w Amsterdamie w roku 1975 (Deklaracja amsterdamska). Dziedzictwo architektoniczne zdefiniowano tu jako „nie do zastąpienia kapitał wartości duchowych, kulturowych, społecznych i ekonomicznych wartości” (art. 3)⁸. W dokumencie brak jednak doprecyzowania, co owa „wartość społeczna” oznacza. Z dalszej jego treści wynika, że do przetrwania dziedzictwo architektoniczne potrzebuje zrozumienia i uznania społecznego (art. 5). Presja ekonomicznego rozwoju regionu, przy braku poparcia społecznego dla zachowania zabytków, może przyczynić się nawet do ich destrukcji, należy zatem dbać m.in. o integrację wspólnot wokół zabytków (art. 4). Dużą rolę przypisywano par-

mankind. Since the late twentieth century, cultural heritage has come to be understood as a unique social structure that is created, transformed, and recreated on a daily basis, shaping the individual and collective identity of individuals. The collective identification of people with a place, expressed through the attribution of meanings and values by the community associated with that place, is referred to as social value.² For the author this is the potential of values generated by an architectural monument (tangible and intangible), which are read and distinguished by people in the process of variable interaction occurring in contact with the monument. The definition and methods of measuring the strength of social value’s impact on people are currently still being shaped, in the course of research and conservation discussions.³ Many cultural heritage conservation experts still do not recognize this concept. This reservation in the community is explained by a fear that social values may even depreciate the impact of basic (traditional) distinctive values of historic buildings.⁴ Conservation practice, however, indicates the opposite. Many examples prove that the values interpreted with the participation of people, directly connected to assessed heritage, are the driving force for the process of its sustainable conservation.⁵ There is growing scholarly evidence that these values directly influence the cultural landscape of a place.⁶ They determine the attachment of people to a place, shape the cultural identity of a region, and facilitate emotional relationships between people. Thanks to them, it is possible to awake in people the need for active protection of a given place and to sensitize society to the values of the surrounding cultural landscape.⁷ This approach is reflected in many international documents created as guidelines for the national policy of historic monument conservation.

Review of documents shaping the rank of social values in the theory of heritage protection

“Social value” as a concept related to heritage protection appears in documents that shaped the philosophy and policy of heritage protection only in the 1970s.

The first document to address the “social value” of architectural monuments was the European **Charter of the Architectural Heritage** (Amsterdam Declaration), 1975. Architectural heritage was defined here as: “a capital of spiritual, cultural, social and economic value” (Article 3).⁸ However, the document does not specify what this “social value” means. The document goes on to say that architectural heritage needs social understanding and recognition in order to survive (Article 5). The pressure of economic development of the region, in the absence of social support for the preservation of historical monuments, may even contribute to their destruction. Therefore, integration of communities around historical monuments should be ensured (Article 4). A great role was attributed to social participation in the entire process of the protection of historic monuments: from the moment of identification of monumental values to

typcypacji społecznej w procesie ochrony zabytków: od momentu identyfikacji wartości zabytkowych po decyzje o sposobach użytkowania dziedzictwa i zarządzania nim (art. 6 i 9). Mimo takiego sformułowania podejścia do roli społeczności w ochronie zabytków w praktyce rzadko wykorzystywano wartości społeczne.

Wartości społeczne zostały uznane także poza granicami Europy. **Karta z Burra** dotycząca miejsc o znaczeniu kulturowym (ICOMOS Australia) wywołała prawdziwą rewolucję w roku 1979. Australijscy konserwatorzy zgodzili się bowiem na oddanie interpretacji wartości dziedzictwa w ręce lokalnej społeczności i ludzi kulturowo związanych z danym dziedzictwem. Specjalistom zalecano sporządzanie wytycznych do ochrony miejsc kulturowych, opartych na interpretacjach wynikających z wierzeń i tradycji lokalnych. Tym samym przyznano prymat wartościom niematerialnym nad wartościami autentycznej substancji zabytkowej oraz częściowo zanegowano podstawowe zapisy Karty weneckiej z roku 1964. Kartę z Burra poprawiano jeszcze czterokrotnie (1981, 1988, 1999, 2013), jednak zawsze utrzymywano w niej prospołeczne odniesienie do waloryzacji dziedzictwa kulturowego. Pojęcie „wartość kulturowa” dziedzictwa zdefiniowane zostało jako „wartość estetyczna, historyczna, naukowa, społeczna lub duchowa dla przeszłych, obecnych lub przyszłych pokoleń” (art. 1.2)⁹, przy czym: „Wartość społeczna obejmuje cechy, dla których miejsce stało się przedmiotem duchowych, politycznych, narodowych lub innych uczuć kulturowych większości lub mniejszości społecznej” (art. 2.5)¹⁰. Wartości kulturowe miejsca znajdują się więc nie tylko w fizyczności struktury zabytku, lecz także w tym, „co dane miejsce oznacza, na co wskazuje, co przywołuje i co wyraża” dla ludzi mających z nim kontakt. Budują one symbolikę miejsca, przyczyniając się do emocjonalnego powiązania miejsca z ludźmi (indywidualna pamięć zdarzenia; art. 1.16).

Nowatorski w tym dokumencie był także zapis o zmiennej naturze ustalanych wartości, godził bowiem w uniwersalizm wartości sankcjonowany choćby zapisami Konwencji o Ochronie Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO z roku 1972. W Karcie z Burra zapisano, że „miejsca mogą mieć różną wartość dla różnych osób lub grup”, a także mieć inne znaczenie „w wyniku nowych informacji” (art. 1.2). W ramach ochrony dziedzictwa należy zabezpieczyć współistnienie i równą promocję wszystkich wyłonionych wartości, „w szczególności w sytuacjach konfliktowych” (art. 13). Dla ochrony dziedzictwa istotne było także utrzymanie powiązań ludzi z miejscem o znaczeniu kulturowym (art. 1.14), a obligatoryjne – stałe konsultacje z bezpośrednimi użytkownikami dziedzictwa (art. 12). Rola ekspertów została sprowadzona do uzupełniania wartości niedostrzeżonych, jednak uzupełnienia musiały być zaakceptowane przez lokalną społeczność. Interpretacja dziedzictwa miała „zwiększać zrozumienie miejsca i zadowolenie ludzi z jego użytkowania, zachowując odpowiedni wyraz z kulturowego punktu widzenia” (art. 25). Czołową

decyzje dotyczące użycia i zarządzania dziedzictwem (Article 6 and 9). Despite the formulation of such a new approach to the role of communities in historic preservation, social values were rarely used in practice.

Social values were also recognized outside Europe. The Australia ICOMOS **Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance** (Burra Charter) caused a true revolution in 1979. Australian conservationists agreed to place the interpretation of heritage values in the hands of the local community and the people culturally connected to the heritage. Specialists were advised to draw up guidelines for the protection of cultural sites based on interpretations formed on the basis of local beliefs and traditions. Thus, the primacy of intangible values over the values of authentic monumental substance was given here. This partly negates the fundamental provisions of the 1964 Venice Charter. The Burra Charter was revised four more times (in 1981, 1988, 1999 and in 2013), but it always maintained a pro-social reference for the valorization of cultural heritage. The term “cultural value” of heritage was defined as: “aesthetic, historical, scientific, social or spiritual value for past, present or future generations” (Article 1. 2).⁹ “Social value embraces the qualities for which a place has become a focus of spiritual, political, national or other cultural sentiment to a majority or minority group.” (Article 2.5).¹⁰ The cultural values of a place therefore lie not only in the physicality of the monument’s structure itself, but also in “what a place means, points to, evokes and expresses” for people who come into contact with that heritage. They build the symbolism of the place, contributing to the emotional connection between the place and people (individual memory of the event) (Article 1. 15 and 1.16). The provision on the variable nature of the established values was also very innovative in this document. It violated the universalism of values sanctioned by the provisions of the 1972 UNESCO Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. The Burra Charter states that “places may be of different value to different persons or groups” and may take on a different meaning “as a result of new information” (Article 1. 2). Heritage conservation should safeguard the coexistence and equal promotion of all emerged values, “especially in situations of conflict” (Article 13). For the protection of heritage, it was also important to maintain people’s links with a place of cultural significance (Article 1.14). Constant consultation with the direct users of the heritage in question was obligatory (Article 12). The role of experts was reduced to supplementing values that had been overlooked, but the additions had to be accepted by the local community. The interpretation of the heritage was to “enhance understanding and enjoyment, and be culturally appropriate” (Article 25). Public participation in the conservation of monuments played a leading role (Article 26.3). The selection of an appropriate method of conservation for a monument had to be preceded by an adequate understanding of its value (Article 26.2). The Burra Charter influenced the re-evaluation of the European philosophy of historic site protection.

rolę odgrywało uczestnictwo w ochronie zabytków (art. 26.3). Wybór odpowiedniej metody konserwacji zabytku musiało poprzedzać właściwe zrozumienie jego wartości (art. 26.2).

Karta z Burra z czasem wpłynęła także na przewartościowanie europejskiej filozofii ochrony zabytków.

W przyjętej przez ICOMOS w roku 1982 **Deklaracji drezdeńskiej** dotyczącej rekonstrukcji zabytków zniszczonych przez wojnę¹¹ wartości społecznych użyto jako argumentu legitymizującego stosowanie rekonstrukcji jako formy ochrony dziedzictwa kulturowego, negowanej dotychczas zapisami Karty weneckiej z 1964. Nowa fala rekonstrukcji zabytków, jaka załaziła Europę prawie 40 lat po zakończeniu II wojny światowej, tłumaczona była potrzebą wspomnienia pamięci opartej na dziedzictwie przeszłości krajów, które dzięki zmianom systemowo-politycznym budowały nową tożsamość narodową (art. 1 i 7). Odbudowane historyczne budynki utożsamiały symboliczne wartości duchowe, co zdaniem twórców deklaracji miało wpływać na zmianę nastawienia społeczeństwa do zabytków. Liczono, że ludzie docenią wartość zabytków i będą dążyć do ich zachowania oraz godzić się na tradycyjny sposób ich użytkowania (art. 9 i 10). Wartości społeczne w tym przypadku identyfikowano z wartościami narodowymi wspomagającymi utrzymanie tożsamości narodowej miejsca i tworzenie nowych wspólnot wokół odbudowanego zabytku.

Włączenie się antropologów i socjologów kultury w naukowy dyskurs nad ochroną dziedzictwa kulturowego zaowocowało powstaniem licznych opracowań ukazujących relacje zachodzące między ludźmi a chronionym dziedzictwem¹². Na ich podstawie powstało kilka dokumentów podkreślających rolę wartości społecznych w utrzymaniu dziedzictwa kulturowego. **Deklaracja z Tlaxcala** (Narodowego Komitetu ICOMOS Meksyku) utworzona w roku 1982¹³ dotyczyła ochrony dziedzictwa małych osad ludzkich. Zastopowanie procesu globalizacji i unifikacji dziedzictwa miało gwarantować oparcie się na społecznych wartościach miejsca. Bezpośrednie powiązanie dziedzictwa takich jednostek osadniczych, jako miejsc „utożsamiających lokalne relacje społeczne, nadające mieszkańcom tożsamość” (art. 1a), może uchronić je przed zanikaniem, a także pobudzić udział ludności w procesie rewitalizacji (art. 2a) oraz w identyfikacji i sposobach ochrony wartości (również niematerialnych) wspólnoty dziedzictwa (art. 5a).

W roku 1985 powstała w Grenadzie **Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego Europy**¹⁴ – jeden z doktrynalnych dokumentów konserwatorskich kształtujących europejską praktykę konserwatorską. Również w tym dokumencie wspomniano o kluczowej roli społeczeństwa w procesie ochrony zabytków. Postulat ten będzie się powtarzał w zapisach większości kolejnych dokumentów tworzonych na świecie. Wynika z tego, że postulat partycypacji społecznej w procesie ochrony zabytków ciągle jeszcze był rzadko stosowany w praktyce konserwatorskiej.

In the **Declaration of Dresden** on the “Reconstruction of Monuments Destroyed by War,” adopted by ICOMOS in 1982,¹¹ social values were used as an argument legitimizing the use of reconstruction as a form of protection of cultural heritage, so far negated by the provisions of the Venice Charter of 1964. The new wave of reconstructions of monuments, which flooded Europe almost forty years after the end of the Second World War, was explained by the need to support the memory based on the heritage of the past in countries, which thanks to systemic and political changes, were building a new national identity (Points 1 and 7). The rebuilt historic buildings identified symbolic spiritual values, which, according to the authors of this declaration, was also to influence a general change in the attitude of society towards monuments. It was hoped that people would appreciate the value of historic buildings, striving to preserve them and accept their traditional use (Points 9 and 10). Social values in this case were identified with national values supporting the maintenance of national identity of the place and creation of new communities around the rebuilt monument.

The inclusion of cultural anthropologists and sociologists in the scientific discourse on the protection of cultural heritage has resulted in a number of studies focused on the relationship between people and the protected heritage.¹² On the basis of such studies, several documents have been produced highlighting the role of social values in the maintenance of cultural heritage. **The Tlaxcala Declaration** of the National Committee of ICOMOS of Mexico, which was created in 1982,¹³ dealt with the problems of protecting the heritage of small human settlements. It was supposed to guarantee the reliance on the social values of the place to stop the process of globalization and unification of heritage. The direct linking of the heritage of such settlement units, as places “embodying local social relations, giving identity to the inhabitants” (Article 1a) can save them from disappearing. This approach also stimulates the participation of indigenous peoples in the process of revitalizing the settlement (Article 2a) and in the identification and ways to protect the values (including intangible ones) of the heritage community itself (Article 5a).

In 1985, the **Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe** was established in Granada¹⁴—one of the doctrinal conservation documents shaping European conservation practice. Also in this document, the key role of society in the process of conservation was mentioned. This postulate will be repeated in the provisions of most subsequent documents created all over the world. It follows that the postulate of social participation in the process of conservation was still rarely applied in the conservation practice.

The International **Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas**¹⁵ (Washington Charter), created by ICOMOS in 1987, combined the

Międzynarodowa **Karta Ochrony Miast Historycznych**¹⁵ (Karta waszyngtońska), stworzona przez ICOMOS w roku 1987, łączyła osiągnięcie „harmonii życia jednostek i społeczności” z zachowaniem walorów tworzących wartość historyczną miasta. W dokumencie tym powtórzono rolę uczestnictwa mieszkańców w procesie ochrony miasta jako „niezbędny warunek jej skuteczności [...] Nie wolno nigdy zapominać, że ochrona miast i dzielnic zabytkowych dotyczy przede wszystkim jego mieszkańców” (art. 3). Tym razem zadbano o włączenie tego zagadnienia w system edukacji szkolnej (art. 15).

Koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku to okres tworzenia się państwowych programów gospodarczych opartych na ideach zrównoważonego rozwoju społeczeństw. Wymusiło to zmianę filozofii ochrony konserwatorskiej zabytków. Partycypacja społeczna miała odtąd dotyczyć także włączenia członków lokalnej społeczności w proces zarządzania zabytkami. Wartości społeczne zostały mocno związane z ekonomicznymi, wykorzystującymi dziedzictwo kulturowe jako produkt przyczyniający się do pozyskania dodatkowych dochodów dla regionu, co mogło tworzyć zagrożenie dla zachowania dziedzictwa w jego dotychczasowej formie. Należało się na to konieczność przystosowania zabytków do potrzeb dyktowanych przez gwałtowny rozwój turystyki kulturowej.

Jednym z pierwszych dokumentów ICOMOS regulujących kwestię wpisania procesu ochrony zabytków w nową politykę gospodarczą regionu była **Deklaracja z Oaxaca** (Meksykańskiego Komitetu UNESCO)¹⁶ z roku 1993, dotycząca włączania miejscowej ludności w proces ochrony dziedzictwa regionu i zarządzania tym dziedzictwem. Sygnatariusze tego dokumentu, dostrzegając potencjalne konflikty interesów zagrażających zachowaniu wartości dziedzictwa kulturowego lokalnych wspólnot, podkreślili rolę lokalnej społeczności w nadawaniu danemu miejscu znaczeń i wartości. Podkreślono, że warunki dostępu do tradycyjnych praktyk kulturowych i miejsc kultu oraz sposób ich ochrony muszą być regulowane przez samą wspólnotę, z ekspertami zewnętrznymi i menedżerami miejsca tylko w roli doradców.

Wobec rozszerzania się ruchu ochrony zabytków, zwłaszcza na tereny Azji, Afryki i Pacyfiku, coraz mocniej zaczęły się przebijać (niekompatybilne z europejskim podejściem do ochrony autentyczności i uniwersalnych wartości) nowe kierunki w filozofii ochrony zabytków, ukierunkowane na ochronę niematerialnych wartości dziedzictwa. **Dokument z Nara** o autentyczności, przyjęty w roku 1994 przez ekspertów reprezentujących UNESCO, ICOMOS i ICCROM¹⁷, stał się w pewnym sensie symbolem oficjalnego zerwania z europejską dominacją teorii kształtującej charakter doktryn konserwatorskich na świecie. Oficjalnie zgodzono się wprawdzie, że „autentyczność jest podstawowym elementem w definiowaniu, ocenie i monitorowaniu dziedzictwa kulturowego”, potwierdzono jednak, że termin „autentyczność” może być różnie definiowany, w zależności od tradycji kulturowej społeczeństw. To ona więc powinna być podstawą formułowania kryte-

achievement of “harmony in the lives of individuals and communities” with the preservation of the qualities that make up a city’s historic value. This document reiterated once again the role of citizen participation in the preservation process of the city as “essential for the success of the conservation program and should be encouraged. The conservation of historic towns and urban areas concerns their residents first of all” (Article 3). This time care has been taken to include this issue in the school education system (Article 15).

The end of the 1990s was a period of creating state economic programs based on the ideas of sustainable development of societies. This situation forced a change in the philosophy of monument conservation. Social participation was henceforth to include members of the local community in the process of heritage management. The social values in this case were strongly connected with the economic values, using the cultural heritage as a product that could contribute to gaining additional income for the region, which could create situations threatening the preservation of the heritage in its current form. This was compounded by problems arising from the need to adapt monuments to the needs dictated by the rapid development of cultural tourism.

One of the first UNESCO documents regulating the inclusion of the conservation process in the new economic policy of the region was the Mexican National Commission for UNESCO **Declaration of Oaxaca**¹⁶ on the recognition and inclusion of indigenous peoples in solving the principal problems facing human society, which was created in 1993. The signatories of this document, recognizing the potential conflicts of interest that threaten the preservation of heritage values, pointed to the role of communities in assigning meanings and values to a particular site. The indications of the document stressed that the conditions of access to traditional cultural practices and places of worship must be regulated by the local community itself. Also, the way such places are protected is to be determined mainly by indigenous peoples, with external experts and site managers only in an advisory role.

As the movement for the protection of historical monuments expanded, especially to the areas of Asia, Africa and Pacific, new trends in the philosophy of monument protection oriented towards the protection of non-material values of the heritage began to emerge (incompatible with the European approach to the protection of authenticity and universal values). **The Nara Document on Authenticity** adopted by experts representing UNESCO, ICOMOS and ICCROM in 1994¹⁷ became, in a way, a symbol of an official break with the European domination of theory shaping the character of conservation doctrines in the world. While it was officially agreed that “authenticity, considered in this way and affirmed in the Charter of Venice, appears as the essential qualifying factor concerning values,” it was also confirmed that the term “authenticity” itself can be defined differently, depending on the cultural traditions of societies. Therefore, it should be the basis for the formulation of criteria for evaluating historic

riów oceny wartości zabytkowych właściwych danemu miejscu (art. 11, 12). Podstawą waloryzacji obiektów historycznych, obok tradycyjnych wartości materialnych, mają być też wartości niematerialne, takie jak koncept, funkcja, tradycja oraz nastrój i ekspresja (art. 13), czyli składające się na społeczne wartości miejsca.

Pojmowanie autentyczności i poszukiwanie cech uniwersalnych wartości zabytkowych znalazło się w centrum dyskusji podjętej wśród członków Komitetów Narodowych ICOMOS obu Ameryk. W przyjętej w roku 1996 **Deklaracji z San Antonio**¹⁸ zestawiono pojęcie autentyczności z 7 kontekstami, w jakich można analizować autentyczną wartość zabytku architektury: tożsamość, historia, materialność, wartości społeczne, rozwój, zarządzanie i ekonomia. Interesujące nas pojęcie „wartość społeczna” znalazło się na czwartym miejscu, tuż za najważniejszą (z europejskiego punktu widzenia) „wartością materialną”. Wartości społeczne zabytku zostały powiązane z duchowymi, ze zwyczajami, z tradycją, wierzeniami, mitami, językiem, religią i tradycyjną narracją. Ich waloryzacja miała przebiegać podczas mediacji między doktrynami konserwatorskimi a potrzebami kulturowej manifestacji pamięci społecznej miejsca. Rozpoznanie, zrozumienie i ochrona społecznych wartości miejsca zabytkowego może tworzyć płaszczyznę porozumienia dla wszystkich interesariuszy dziedzictwa kulturowego, stanowiąc podstawę zasad zrównoważonego rozwoju regionu. Wyróżnianie i interpretacja wartości zabytkowych oraz ustalanie zasad konserwacji zabytku i zarządzania nim oddano ponownie w ręce specjalistów, którzy swe decyzje mieli konsultować ze społeczeństwem (art. B.4). Takie ograniczenie społecznej odpowiedzialności za proces ochrony zabytków wiązało się zapewne ze złym doświadczeniem płynącym z praktyki zbyt intensywnego wykorzystywania dziedzictwa do pozyskiwania dochodów, z jakim od lat borykano się zwłaszcza w krajach Ameryki Południowej.

Na gruncie europejskim natomiast uznanie ekspertów dla partycypacji społeczeństwa lokalnego w procesie ochrony zabytków stopniowo zaczęło rosnąć. W zapisach **Europejskiej Konwencji Krajobrazowej**, stworzonych przez Radę Europy w roku 2000¹⁹, postulowano wręcz konieczność „ustanowienia procedur udziału całej społeczności, władz lokalnych i regionalnych oraz innych stron zainteresowanych” ochroną krajobrazu kulturowego (art. 5.b). Jego waloryzacja powinna być podejmowana przez wszystkie zainteresowane strony, w tym przez „ludność, której to dotyczy” (art. 6.C.b).

Wartości społeczne dziedzictwa kulturowego na progu XXI wieku stały się kluczowymi walorami wykorzystywanymi w procesie budowy azjatyckiego modelu zrównoważonego rozwoju społeczeństw. Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) – organizacja o typowo polityczno-gospodarczym charakterze – wydało w roku 2000 w Bangkoku interesujący dokument **Deklaracja o Dziedzictwie Kulturowym**²⁰. Aby zatrzymać niekorzystne zjawiska społeczne wynikające z szybkiego rozwoju gospodarczego wielu państw na świecie, zwrócono się w kierunku wartości,

values inherent in a given place (Article 11 and 12). The basis for valorization of historic buildings, apart from traditional material values, should also be intangible values such as concept, function, tradition, as well as mood and expression (Article 13), i.e. those which make up the social values of a place.

The problem of understanding authenticity and searching for universal characteristics of historic buildings was also at the center of discussion among members of the ICOMOS National Committees of the Americas. **The San Antonio Declaration**,¹⁸ adopted after the 1996 meeting, juxtaposed the concept of authenticity with 7 contexts in which the authentic value of an architectural monument may be analyzed. These were identity, history, materiality, social values, development, management and economics. The concept of “social value” was ranked fourth, just behind the most important (from the European point of view) “material value.” The social values of a monument were here linked to spiritual values, customs, traditions, beliefs, myths, language, religion and traditional narratives. The valorization of these values was to take place in a process of mediation between conservation doctrines and the needs of the cultural manifestation of the social memory of a place. The recognition, understanding and protection of the social values of a historic place can create a platform of understanding for all stakeholders in the cultural heritage under analysis, providing a basis for the principles of sustainable development of the region. The process of distinguishing and interpreting the historic values, as well as determining the principles of conservation and management of the monument was put back into the hands of specialists who were only supposed to consult with the public on their decisions (Article B4). Such a limitation of the social responsibility for the conservation process was probably related to the bad experience with the practice of too intensive use of the heritage for income generation that has been encountered for several years, especially in South American countries.

In the European context, the recognition of experts for the participation of local society in the process of conservation has gradually increased. The provisions of **the European Landscape Convention**, created by the Council of Europe in 2000,¹⁹ even postulated the need to “to establish procedures for the participation of the general public, local and regional authorities, and other parties with an interest in the definition and implementation of the landscape policies” (Article 5.c). Its valorization should be undertaken by all interested parties, including “the associations concerned.” (Article 6.C.b).

The social values of cultural heritage on the threshold of the twenty-first century have become key assets used in the process of building the Asian model of sustainable development of societies. The Association of Southeast Asian Nations, ASEAN, a typically political and economic organization, issued in Bangkok in 2000 a very interesting document entitled **Declaration on Cultural Heritage**.²⁰ The classical definition of the

jakie niesie dziedzictwo kulturowe. Zgodnie z najnowszymi kierunkami w filozofii konserwatorskiej klasyczną definicję pojęcia „dziedzictwo kulturowe” (przyjętą na podstawie Konwencji UNESCO z 1972) rozszerzono o wartości niematerialne, identyfikowane i zinterpretowane bezpośrednio przez społeczeństwo (art. 1.d). Tym samym wśród wartości estetycznych, antropologicznych i socjologicznych znalazły się też produkty przynależne do popkultury, takie jak: muzyka, taniec, gry komputerowe, produkcja wideo, oraz przejawy cybersztuki, charakterystyczne dla społeczności żyjącej w przestrzeni wysoko zurbanizowanej (art. 1.f). Natomiast w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego zaproponowano podniesienie rangi tzw. żywej tradycji (art. 3), czyli dziedzictwa intelektualnego, w tym twórczości artystów, mędrców, filozofów i pisarzy z przeszłości oraz żyjących współcześnie (art. 4). Dokument jest dość szokujący i raczej niemożliwy do zaakceptowania przez europejskich konserwatorów zabytków, choć pomysł włączenia do dziedzictwa przejawów kultury współczesnej, które mają odziedziczyć następane pokolenia, może doprowadzić do zmiany nastawienia ludzi do bezkrytycznych wyborów, dokonywanych z perspektywy dnia codziennego.

Podobne podejście można znaleźć w **Wytycznych Operacyjnych dotyczących wdrażania konwencji światowego dziedzictwa UNESCO** (Budapesztańska Deklaracja dotycząca Światowego Dziedzictwa)²¹ z roku 2002 w sprawie oceny i kryteriów waloryzowania zabytków wpisywanych na Listę Światowego Dziedzictwa. Tu także postulowano zwiększenie działań społeczności lokalnej na rzecz ochrony miejsc z Listy. Aktywizacja ludności miała się zwiększyć dzięki odpowiednio przygotowanej komunikacji społecznej (art. 4) oraz partycypacji na wszystkich etapach procesu ochrony dziedzictwa (art. 3.f).

Umiejętna współpraca ekspertów zewnętrznych z członkami społeczności lokalnej ma także zagwarantować skuteczną ochronę wartości niematerialnych zabytków. Zasady ochrony wartości niematerialnych zabytku tworzone były podczas dyskusji konserwatorskiej prowadzonej przez ekspertów UNESCO w roku 2003 (**Konwencja o Ochronie Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego**)²² oraz ICOMOS (**Deklaracja z Kimberley**, przyjęta w 2004)²³. W obu dokumentach wartości niematerialne powiązano z ciągłością przekazu społecznego, który kształtuje dane środowisko i historię miejsca oraz buduje relacje międzyludzkie, oparte na poczuciu tożsamości i tolerancji w stosunku do różnorodności kulturowej (art. 1 i 3; art. 2.1).

Powszechna demokratyzacja życia codziennego i stopniowa akceptacja środowiska konserwatorskiego dla partycypacji społecznej w procesie konserwacji zabytków znacząco wpłynęła na poszerzenie wachlarza działań związanych z waloryzacją i prezentacją wartości zabytkowych w obiektach. Zmiany wypłynęły także na różnorodność metod i form konserwacji dziedzictwa kulturowego. **Konwencja Rady Europy o Wartościach Dziedzictwa Kultury dla Społeczeństw**²⁴,

term „cultural heritage” (originally adopted from the 1972 UNESCO Convention) was extended (in line with the latest trends in conservation philosophy) to include intangible values, identified and interpreted directly by society (Article 1, Point d). Thus, under aesthetic, anthropological and sociological values, products belonging to pop culture, such as, for example, music, dance, computer games, video production and various manifestations of cyber-art, characteristic of a community living in a highly urbanized space, were also included (Article 1, Point f). On the other hand, as part of the protection of cultural heritage, it was proposed to raise the status of the so-called living tradition (Article 3), i.e. the intellectual heritage of people, including the works of artists, sages, philosophers and writers from the past and living today (Article 4). The document is quite shocking and hardly acceptable to European conservationists, although the idea of including manifestations of contemporary culture in the potential of heritage to be inherited by future generations may lead to a change in people’s attitude towards their uncritical choices made from the perspective of everyday life.

A similar approach can be found in the **Operational Guidelines for the Implementation of the WH Convention** (Budapest Declaration) of 2002²¹ concerning the assessment and criteria of valuing monuments inscribed on the World Heritage List. Here, too, it was postulated that the local community should become more active in protecting the World Heritage Listed sites. The activation of the population was to increase thanks to properly prepared social communication (Article 4), and participation at all stages of the process of protecting this heritage (Article 3.f).

Skillful cooperation of external experts with members of the local community is also supposed to guarantee effective protection of intangible monuments. The principles of the protection of intangible cultural heritage were developed during the conservation discussion among experts from UNESCO in 2003 (**Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage**)²² and from ICOMOS (**Kimberley Declaration** adopted in 2004).²³ In both documents, intangibles are linked to the continuity of social transmission that shapes the given environment and the history of a place, building relationships between people based on a sense of identity and tolerance towards cultural diversity (Articles 1 and 3; Article 2, point 1).

The widespread democratization of everyday life and the gradual acceptance of the conservation community for social participation in the conservation process has significantly contributed to the broadening of the range of activities related to the valorization and presentation of historic values in buildings. The changes have also influenced the variety of methods and forms of conservation of cultural heritage. The Council of Europe **Convention on the Value of Cultural Heritage for Communities** of Faro,²⁴ which was adopted in 2005, has become a milestone in the theory of heritage conservation. According to the anthropocentric approach to the issue, it was assumed

uchwalona w roku 2005 w Faro, stała się kamieniem milowym w teorii ochrony zabytków. Zgodnie z antropocentrycznym podejściem do zagadnienia przyjęto, że wszystkie wartości miejsca są rezultatem oceny społecznej. Zaproponowano więc redefinicję pojęcia „dziedzictwo”, określając je jako „zbiór zasobów odziedziczonych z przeszłości, który niezależnie od własności postrzegany jest jako odzwierciedlenie i wyraz nieustannie ewoluujących wartości społecznych, przekonań, wiedzy i tradycji związanych z nim ludzi. Obejmuje ono wszystkie aspekty środowiska kulturowego wynikające z interakcji zachodzących między ludźmi a danym miejscem na przestrzeni czasu” (art. 2.a). Wśród postulatów znalazł się zapis: „każdy, indywidualnie lub zbiorowo, ma prawo do czerpania korzyści z dziedzictwa kulturowego, przyczyniając się do jego wzbogacania” przez dopisywanie własnych wartości miejsca, identyfikowanych przez siebie w trakcie jego używania (art. 4.a). Dla właściwej ochrony zabytków ważne jest jednak „uznanie interesu publicznego związanego z danym zabytkiem, w zależności od jego znaczenia dla społeczeństwa” (art. 5.a). Zaproponowano także nowe pojęcie w konserwacji zabytków: „wspólnotę dziedzictwa” złożoną „z ludzi ceniących określone aspekty dziedzictwa kulturowego, które chcą chronić i przekazać przyszłym pokoleniom w ramach społecznej opieki nad zabytkami” (art. 2.b).

Wysoka ranga wartości społecznych znalazła również potwierdzenie w przyjętej przez ICOMOS **Deklaracji z Xi'an** z roku 2005, dotyczącej konserwacji otoczenia budowli, miejsc i obszarów dziedzictwa²⁵. W dokumencie widnieje zapis, że dziedzictwo kulturowe „wywodzi znaczenie i odrębny charakter z dostrzeganej wartości społecznej, duchowej” (art. 2). Umieszczenie „wartości społecznej” przed wartościami historyczną, artystyczną czy naukową świadczy o nowych wyzwaniach, jakie sygnatariusze dokumentu postawili przed współczesną praktyką ochrony zabytków. Tradycyjne badania przygotowujące proces waloryzacji zabytku powinny być uzupełniane o informacje na temat wartości miejsc dostrzeganych z „perspektywy lokalnych i powiązanych społeczności” (art. 4). Dodatkowo każdy etap prac związanych z ochroną dziedzictwa i jego otoczenia wymaga „współpracy z lokalną społecznością oraz jej zaangażowania” (art. 12). Profesjonaliści biorący udział w procesie ochrony zabytków muszą mieć także „świadomość znaczenia otoczenia danego zabytku” i dzielić ją z lokalnym społeczeństwem (art. 13).

Konflikty na styku różnych, często przeciwstawnych wartości społecznych, identyfikowanych w tym samym czasie dla tego samego miejsca, jednak przez różne grupy społeczności lokalnej, został podjęty w roku 2008 przez sygnatariuszy **Deklaracji dotyczącej zachowania *genius loci***²⁶ przyjętej przez ICOMOS w Quebec. Wbrew zapowiedziom sygnalizowanym we wprowadzeniu jej zapisy nie wnoszą wiele nowych treści. Tak jak w poprzednich dokumentach podkreśla się uczestnictwo lokalnej społeczności w każdym etapie procesu ochrony zabytków (art. 9). Zdaniem sygnata-

that all values of a place are the result of social evaluation. A redefinition of the term ‚heritage’ was therefore proposed, defining it as: “a group of resources inherited from the past which, people identify, independently of ownership, as a reflection and expression of their constantly evolving values, beliefs, knowledge and traditions. It includes all aspects of the environment resulting from interactions between people and a place over time” (Article 2.a). Among the demands of the document was that “everyone, alone or collectively, has the right to benefit from the cultural heritage and to contribute towards its enrichment (Article 4.a). However, for the proper protection of monuments it is important to “recognize the public interest associated with elements of the cultural heritage in accordance with their importance to society” (Article 5.a). A new concept in monument conservation has also been proposed which is the “heritage community” which “consists of people who value specific aspects of cultural heritage which they wish, within the framework of public action, to sustain and transmit to future generations” (Article 2.b).

The high importance of social values was also confirmed by the ICOMOS **Xi'an Declaration** on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas, 2005.²⁵ The document recognizes that cultural heritage sites “derive their significance and distinctive character from their perceived social, spiritual value...” (Article 2). Placing “social value” before such values as historical, artistic or scientific testifies to the new challenges posed by the signatories of the document to the contemporary practice of monument conservation. Traditional research preparing the process of monument valorization should be supplemented with information on the values of the place perceived from “...the perspective of local and associated communities...” (Article 4). In addition, each stage of work related to the protection of heritage and its surroundings, requires “cooperation and engagement with associated and local communities...” (Article 12). Professionals involved in the preservation process must also be aware of “...the significance of the setting in its various dimensions...” together with local society (Article 13).

The problem of conflicts arising at the junction of different, often opposing social values, identified at the same time, for the same place, but by different groups of the local community, was taken up in 2008 by the signatories of the ICOMOS **Declaration on the Preservation of *Genius Loci***²⁶ adopted in Quebec. The provisions of this document do not bring much new content, contrary to the announcements made in the introduction. Here, as in previous documents, the aim is to ensure the participation of the local community at every stage of the conservation process (Article 9). According to the signatories, these conflicts may be mitigated by creating appropriate strategic plans for the protection of historic sites through conciliation of the opinions of all parties to a potential conflict (Article 5).

In the same year, ICOMOS adopted yet another document, the so-called **Ename Charter** on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage

riuszy, konflikty można złagodzić, tworząc drogą concyliacji opinii wszystkich stron potencjalnego konfliktu odpowiednie strategiczne plany ochrony miejsc zabytkowych (art. 5).

W tym samym roku ICOMOS przyjął jeszcze jeden dokument, tzw. **Kartę z Ename**, dotyczącą prezentacji interpretacyjnej wartości dziedzictwa kulturowego²⁷. W myśl jej postulatów: „Interpretacja oraz prezentacja powinny zachęcać osoby indywidualne oraz społeczności do refleksji nad własnym postrzeganiem zabytku i wspomagać tworzenie powiązań między ludźmi i danym dziedzictwem. Doświadczane wartości zabytkowe dziedzictwa mają pobudzać ludzi do dalszego kontaktu z tymi wartościami poprzez badania i naukę” (art. 1 i 2). Waloryzacja miejsca ma być prowadzona przez ekspertów konsultujących swe decyzje z członkami społeczności powiązanymi z danym dziedzictwem (art. 2.3, 3.3 oraz 6.1 i 6.3). Programy i prezentacje interpretacyjne powinny być otwarte na zmiany odbioru społecznego wartości i dokonywane w uzgodnieniu z lokalną społecznością (art. 7.1 i 7.3).

Wartości społeczne znalazły swoje miejsce w kategoryzacji walorów wchodzących w skład wartości kulturowych zdefiniowanych na nowo w dokumencie Komitetu Narodowego Nowej Zelandii ICOMOS **Karta Ochrony Miejsc o Wartościach Kulturowych**²⁸ z roku 2010. Zaliczono je do niematerialnych wartości dziedzictwa. Jednym z głównych postulatów dokumentu, tworzących współczesne podstawy ochrony zabytków, była konieczność zrozumienia wartości chronionego dziedzictwa. Pomoc w tej mierze mogą specjalistom zapewnić konsultacje z ludźmi związanymi z danym dziedzictwem (art. 2).

Stosunkowo nowe podejście do istoty wartości społecznej prezentuje kolejny dokument ICOMOS, z roku 2011, nazwany **Deklaracją paryską** dotyczącą dziedzictwa jako siły napędowej rozwoju²⁹. W artykule trzecim dokumentu, omawiającym zagadnienie turystyki w kontekście rozwoju, podkreślono istotną rolę edukacji młodzieży na temat roli odziedziczonych wartości historycznych, kulturowych i społecznych, które nadają znaczenie i sens zachowania danego zabytku.

Rolę lokalnej społeczności podkreślono również w dokumencie UNESCO z roku 2011 **Rekomendacja dotycząca historycznego krajobrazu miejskiego**³⁰, dowodząc, że jej tradycje i praktyki kulturowe stanowią ważny aspekt kształtowania historycznego krajobrazu miasta (wstęp, pkt 5; art. I.9). Postulowano także, by system regulacji ochrony dziedzictwa uwzględniał lokalną specyfikę i charakter społecznych wartości (art. IV.24.c). W załączniku umieszczono spis definicji, m.in. wartości kulturowych jako zbioru różnych walorów (w tym społecznych).

Nowe **Wytyczne Operacyjne UNESCO** dot. wdrażania konwencji światowego dziedzictwa³¹ z roku 2012 rozszerzyły listę wartości, jakie należy brać pod uwagę przy wpisie na Listę WHO, dodając wartości o wymiarze „społecznym” (art. 83). Wśród ponad stu punktów znalazł się oczywiście zapis o zapewnieniu

Sites.²⁷ According to the postulates of this document: “Interpretation and presentation should encourage individuals and communities to reflect on their own perceptions of a site and assist them in establishing a meaningful connection to it. The aim should be to stimulate further interest, learning, experience, and exploration” (Article 1.2). The valorization of a place is to be carried out by experts consulting their decisions with members of the communities linked to the heritage in question (Article 2.3, 3.3 as well as 6.1 and 6.3). “Any interpretation of a cultural heritage site should not be considered to be completed with the completion of a specific interpretative structure...” All programs and interpretative presentations should be open to possible changes in the social perception of heritage values. The changes must be introduced in agreement with the interest of the local society (Article 7.1 and 7.3).

Social values have found their place in the categorization of assets included in cultural values redefined in the document created by the ICOMOS New Zealand National Committee **Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value**,²⁸ 2010. They have been classified as intangible heritage values. One of the main demands of the document, forming the contemporary basis for heritage conservation, was the need to understand all the values of the heritage being protected. Assistance in understanding the intangible values of a monument can be provided to specialists through consultation with people associated with the heritage (Article 2).

A relatively new approach to the essence of social value is presented in another ICOMOS document from 2011 called The Paris Declaration on heritage as a driver of development.²⁹ Discussing the issue of tourism in the context of development, this document points out the important role of education directed at young people about the role of inherited historical, cultural and social values, which give meaning and sense to architectural monument preservation.

Also the UNESCO **Recommendation on Historic Urban Landscapes**, 2011,³⁰ emphasizes the role of the local community in the protection of the urban landscape, pointing out that its cultural traditions and practices are an important assumption to the shaping of this kind of landscape (Introduction, Point 5; Article I, Point 9). It was also advocated that the regulatory system for heritage protection should take into account local specificities and the nature of social values (Article IV, Point. 24.c). A list of definitions is included in the Annex, which characterizes also the concept of cultural values as a set of different qualities (including social values).

The new 2012 UNESCO **Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention**,³¹ expanded the list of values to be considered for inscription on the WHO List by adding values with a “social” dimension (Article 83). Among more than one hundred points, there is, of course, the provision on the necessity to ensure the participation of the local population, already at the stage of preparing

partycypacji ludności już na etapie przygotowywania wniosków, co ma zwiększyć poczucie odpowiedzialności za ochronę zabytku (art. 123). Wymagane jest też dostarczenie dokumentu potwierdzającego zgodę członków lokalnej wspólnoty dla pozyskania wpisu i pozytywnej opinii o nim.

Problematyka wartości społecznych w ochronie krajobrazu kulturowego zasygnalizowana w rekomendacji UNESCO z roku 2011 została jeszcze rozszerzona przez ICOMOS w **Deklaracji florenckiej** dotyczącej dziedzictwa i krajobrazu jako wartości ludzkiej³² z 2014. Sygnatariusze zaakcentowali potrzebę zainteresowania wartościami lokalnego społeczeństwa dzięki właściwej interpretacji i prezentacji wartości dziedzictwa dla potrzeb turystyki kulturowej. Tradycje i zwyczaje lokalnej społeczności, regionalna kuchnia i rękodzieło to wartości, które mogą pobudzić rozwój gospodarczy. W celu zrozumienia i właściwej prezentacji wartości społecznych potrzebne jest jednak zaangażowanie lokalnej społeczności. Rozwijanie wiedzy o zasadach kształtowania tożsamości lokalnej oraz otwarcie się na nowe formy kontaktu i wypracowaną wspólnie komunikację mogą budować zrównoważony krajobraz kulturowy miejsca (art. 1). Dużą rolę mogą także odgrywać tradycyjna wiedza i umiejętności (rękodzieło, wzornictwo artystyczne), które mogą dostarczać pomysłów dla tworzenia nowych technologii i projektów realizowanych przez lokalną społeczność (art. 3.2). Podobnie jak w kilku wcześniejszych dokumentach wyróżniono tu rolę lokalnej społeczności w procesie identyfikacji wartości dziedzictwa (art. 4.1). Natomiast definicja krajobrazu kulturowego ma obejmować podlegający ochronie habitat danej grupy społecznej, którym będzie można planowo zarządzać (art. 2.1).

Wielki przełom w procesie waloryzacji obiektów i miejsc światowego dziedzictwa UNESCO, po dyskusji na temat uniwersalnych kryteriów wartości, został uwzględniony w dokumencie z roku 2015 **Wprowadzenie Polityki Zrównoważonego Rozwoju do Procesowania Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO**³³. Podkreślono w nim potrzebę poszerzenia tradycyjnych, uniwersalnych wartości zabytkowych o walory ekonomiczne, społeczne, środowiskowe (art. I.2). Postulowano konieczność rozpoznania, respektowania oraz włączania w proces prezentacji wartości wskazywanych przez lokalną społeczność (art. III.18). Nie zapomniano o roli zaangażowania społecznego w procesie ochrony uniwersalnych i lokalnych wartości dziedzictwa i zarządzania nimi (art. III.21–22).

W roku 2017, podczas 19. sesji zgromadzenia generalnego ICOMOS, przyjęto **Deklarację z Delhi. Dziedzictwo i Demokracja**³⁴. Dokument o znamienym tytule pokazuje możliwości, jakich dostarcza dziedzictwo kulturowe w celu harmonijnego rozwoju wielokulturowego społeczeństwa. Dzięki odpowiedniej polityce ochrony zabytków można uczyć ludzi szacunku dla różnorodności kulturowej i tworzyć płaszczyzny pokojowych kontestacji wyzwań wynikających z bezpośredniego zderzenia kultur. Wspólna ochrona dziedzictwa ziemi, na której żyją odrębne

applications, which is supposed to increase the sense of responsibility for the protection of the monument awarded (Article 123). It is also required to provide a document confirming the positive opinion of members of the local community to obtain such an entry.

The issue of social values in cultural landscape conservation signaled in the 2011 UNESCO Recommendation was further expanded by ICOMOS in the 2014 **Florence Declaration** on Heritage and Landscape as Human Values.³² The signatories of this document pointed out the need to stimulate interest in the values of local society through the proper interpretation and presentation of heritage values for cultural tourism. Traditions and customs of the local community, regional cuisine and handicrafts are values that can stimulate people's economic development. However, for the understanding and proper presentation of social values, the involvement of the local community is needed. Continuous broadening of knowledge about the principles of shaping local identity, but also people's openness to new forms of contact and jointly developed communication, can build a sustainable cultural landscape of a place (Article 1). Traditional knowledge and skills (handicrafts, artistic design) can also play an important role and provide ideas for new technologies and projects implemented by the local community (Article 3.2). As in several previous documents, the role of the local community in the process of identifying heritage values is highlighted here (Article 4.1). The very definition of cultural landscape is to include the habitat of a given social group, which is subject of protection, but in which it will also be possible to manage necessary changes in a planned way (Article 2.1).

The great breakthrough that occurred in the process of valorization of World Heritage sites and places, following the discussion on universal value criteria, was taken into account in the document issued in 2015, called **Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Process of the World Heritage Convention**.³³ It stressed the need to extend traditional universal heritage values to include economic, social, environmental values (Article I, Point 2). The need to recognize, respect and include in the presentation process the values indicated by the local community was postulated (Article III, Point 18). The hive of public involvement in the process of protection and management of universal and local heritage values was also not forgotten (Article III, Points 21–22).

In 2017, the nineteenth session of the ICOMOS General Assembly adopted the **Delhi Declaration on Heritage and Democracy**.³⁴ This emblematic title defines the document in which the opportunities provided by cultural heritage for the harmonious development of a multicultural society are shown. Through appropriate conservation policies, people's respect for cultural diversity can be taught and platforms for peaceful contestation of the various challenges arising from the direct contact of these cultures can be created. The common protection of the heritage of the land on

kulturowo narody, tworzy potencjał, który można wykorzystać do wzmacniania więzi społecznych, zmniejszając tym samym ewentualne konflikty między narodami. W tworzeniu tego dokumentu postawiono na wartość społeczną, która zdaniem sygnatariuszy ma wielką siłę sprawczą.

Podsumowanie

Z przeglądu dokumentów wynika, że rola wartości społecznej w procesie ochrony zabytków została już w pełni doceniona. Dzięki tym deklaracjom wartość społeczna znalazła poczesne miejsce w państwowych systemach ochrony zabytków (również w Polsce). Powoli za teorią rusza praktyka konserwatorska. Już teraz przy okazji realizacji konserwatorskich powstają nowe platformy dialogu społecznego, które skutecznie ratują wiele zabytków architektury dzięki zaangażowaniu lokalnego społeczeństwa³⁵. Coraz częściej również ludzie czują się odpowiedzialni za swoje dziedzictwo. Powstające wokół zasobów tzw. społeczności dziedzictwa niekoniecznie mają zinstytucjonalizowaną formę. Możliwość budowania rozwoju społeczno-gospodarczego na potencjale wartości dziedzictwa kulturowego wytwarza nowe relacje, wynikające z identyfikacji i integralności semantycznej członków społeczności lokalnej. To zbiorowe tworzenie znaczeń, opartych na zachowanym dziedzictwie, wspomaga proces budowy potencjału holistycznego miejsca. Wspierać więc będzie także ochronę wartości dziedzictwa architektonicznego.

which culturally distinct peoples live creates a potential that can be used to strengthen diverse social ties, thus reducing potential conflicts. In the creation of this document, the great impact that the signatories consider social value to have has been put to the test.

Conclusions

The review of the documents presented above shows that the role of social value in the process of monument conservation has already been fully appreciated. Thanks to these declarations social value has found its prominent place in the national legislation related to historic monument protection in many countries (also in Poland). The theory shaped by the above mentioned documents is slowly being followed by the conservation practice. Already now, many conservation projects have created new platforms for social dialogue, which sometimes even allow local society to save historic buildings.³⁵ More and more often people feel responsible for their heritage. The so-called heritage communities, which are formed around the heritage resources, do not necessarily have an institutionalized form. The possibility to build socio-economic development on the potential of heritage values, creates new relationships based on the need for identification and semantic integrity of local community members. This collective meaning making, based on the preserved heritage, supports the process of building the holistic potential of a place. Therefore, it will also support and protect the value of the architectural heritage.

Bibliografia / References

Dokumenty / Documents

- 1975 Deklaracja amsterdamska (Rada Europy)
1979 Karta z Burra (ICOMOS Australia) w sprawie miejsc o znaczeniu kulturowym
1982 Deklaracja z Tlaxcala (ICOMOS Meksyk) w sprawie rewitalizacji małych osad
1982 Deklaracja drezdeńska (ICOMOS) dotycząca rekonstrukcji zabytków zniszczonych wojną
1985 Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego Europy, Grenada
1987 Karta waszyngtońska – Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS
1993 Deklaracja z Oaxaca (Meksykański Komitet UNESCO) dotycząca włączania ludów tubylczych w ochronę dziedzictwa i zarządzanie nim
1994 Dokument z Nara o autentyzmie, UNESCO, ICOMOS, ICCROM, Japonia
1996 Deklaracja z San Antonio (ICOMOS obu Ameryk) w sprawie autentyczności w ochronie dziedzictwa kulturowego i zarządzaniu nim
2000 Deklaracja o Dziedzictwie Kulturowym (ASEAN), Bangkok
2000 Europejska Konwencja Krajobrazowa (Rada Europy), Florencja
2002 Budapesztańska Deklaracja w sprawie Światowego Dziedzictwa, UNESCO
2003 Konwencja UNESCO w sprawie ochrony dziedzictwa niematerialnego, Paryż
2004 Deklaracja z Kimberley (ICOMOS), Australia
2005 Konwencja z Faro (Rady Europy) dot. wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństw
2005 Deklaracja z Xi'an (ICOMOS) dot. konserwacji otoczenia budowli, miejsc i obszarów dziedzictwa, Chiny
2008 Karta z Ename (ICOMOS) dot. interpretacji i prezentacji miejsc dziedzictwa kulturowego
2008 Deklaracja w sprawie zachowania *genius loci* (ICOMOS), Quebec
2010 Karta Nowej Zelandii (ICOMOS) dot. ochrony miejsc o wartościach kulturowych
2011 Deklaracja paryska (ICOMOS) dot. dziedzictwa jako siły napędowej rozwoju
2011 Rekomendacja UNESCO dot. historycznego krajobrazu miejskiego

2012 Wytuczne Operacyjne UNESCO dot. wdrażania konwencji światowego dziedzictwa
2014 Deklaracja florencka (ICOMOS) dot. dziedzictwa i krajobrazu jako wartości ludzkich
2015 Zasady Wprowadzania Polityki Zrównoważonego Rozwoju do Procesowania Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO
2017 Deklaracja z Delhi (ICOMOS). Dziedzictwo i Demokracja

Opracowania / Secondary sources

Ashworth Gregory Larkham Peter (red.), *Building a New Heritage: Tourism, Culture and Identity in the New Europe*, London 1994.
Avrami Erica, Mason Randall, de la Torre Marta (red.), *Values and Heritage Conservation*, Los Angeles 2000.
Clark Catherine (red.), *Capturing the Public Value of Heritage: The Proceedings of the London Conference*, English Heritage 2006.
Clark Catherine, *Informed Conservation – Understanding Historic Buildings and Their Landscapes for Conservation*, London 2001.
de la Torre Marta (red.), *Assessing the Values of Cultural Heritage*, Los Angeles 2002.
Fouad Sara, *Public perception affecting the significance of urban heritage: A Case study of Port Said historic quarters*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2020, nr 61.
Fredheim Harald, Khalaf Manal, *The significance of values: heritage value typologies re-examined*, „International

Journal of Heritage Studies” 2016, t. 22, nr 6, s. 466–481.

Harvey David, *Heritage Pasts and Heritage Presents: Temporality, Meaning and the Scope of Heritage Studies*, „International Journal of Heritage Studies” 2001, t. 7, nr 4, s. 319–338.
Janikowski Ryszard, Krzysztofek Kazimierz (red.), *Kultura a zrównoważony rozwój. Środowisko, ład przestrzenny, dziedzictwo w świetle dokumentów UNESCO i innych organizacji międzynarodowych*, Warszawa 2009.
Johnston Chris, *What is social value?: A discussion paper*, „Technical Publications Series” 1992, nr 3.
Jones John, *Wrestling with the Social Value of Heritage: Problems, Dilemmas and Opportunities*, „Journal of Community Archaeology & Heritage” 2017, t. 4, nr 1.
Krumbein Wolfgang, Brimblecombe Peter, Cosgrove Denis (red.), *Durability and Change. The Science, Responsibility and Cost of Sustaining Cultural Heritage*, Chichester 1994.
Smith Laurie, *Uses of Heritage*, Routledge, London 2006.
Sroczyńska Jolanta, *Prezentacja interpretacyjna zabytków architektury w ochronie dziedzictwa kulturowego*, Kraków 2018.
Sroczyńska Jolanta, *Wartości społeczne w ochronie zabytków – jak nauczać ludzi ich wyróżniania*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2019, nr 58.
Vademecum konserwatora zabytków. Międzynarodowe Normy Ochrony Dziedzictwa, Warszawa 2015.

¹ Zob. np. K. Clark (red.), *Capturing the Public Value of Heritage: The Proceedings of the London Conference*, English Heritage 2006; zob. też: J. Sroczyńska, *Prezentacja interpretacyjna zabytków architektury w ochronie dziedzictwa kulturowego*, Kraków 2018, s. 37–198.
² J. Jones, *Wrestling with the Social Value of Heritage: Problems, Dilemmas and Opportunities*, „Journal of Community Archaeology & Heritage” 2017, t. 4, nr 1, s. 21–37.
³ Ch. Johnston, *What is social value?: A discussion paper*, „Technical Publications Series” 1992, nr 3, s. 10.
⁴ Zob. L.H. Fredheim, M. Khalaf, *The significance of values: heritage value typologies re-examined*, „International Journal of Heritage Studies” 2016, t. 22, nr 6, s. 466–481; C. Clark, *Informed Conservation – Understanding Historic Buildings and Their Landscapes for Conservation*, London 2001.
⁵ J. Sroczyńska, *Wartości społeczne w ochronie zabytków – jak nauczać ludzi ich wyróżniania*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” (dalej: „WK”) 2019, nr 58, s. 79; zob. też: M. de la Torre (red.), *Assessing the Values of Cultural Heritage*, Los Angeles 2002.
⁶ Np. J. Siân S. Leech, *Valuing the Historic Environment: A Critical Review of Existing Approaches to Social Value*, London 2015.
⁷ C. Clark, op. cit.; D. Cosgrove, *Should We Take It All So seriously? Culture, Conservation and Meaning in the Contemporary World*, [w:] W.E. Krumbein et al. (red.), *Durability and Change. The Science, Responsibility and Cost of Sustaining Cultural Heritage*, Chichester 1994, s. 259–266; L. Smith, *Uses of Heritage*, London 2006.

⁸ *Deklaracja amsterdamska*, Amsterdam 1975, [w:] *Vademecum konserwatora zabytków. Międzynarodowe Normy Ochrony Dziedzictwa Kultury*, Warszawa 2015, s. 55–60.
⁹ *Karta z Burra – Karta ICOMOS Australia w sprawie miejsc o znaczeniu kulturowym*, Burra 1979, [w:] *Vademecum*, s. 69–79.
¹⁰ *Guidelines to the Burra Charter: Cultural Significance*, 1999, marquis-kyle.com.au (dostęp: 12 VIII 2018).
¹¹ *Declaration of Dresden on the Reconstruction of Monuments Destroyed by War* (1982), <https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/184-the-declaration-of-dresden> (dostęp: 8 VII 2019).
¹² G.J. Ashworth, *From History to Heritage – From Heritage to History*, [w:] G.J. Ashworth, P.J. Larkham (red.), *Building a New Heritage: Tourism, Culture and Identity in the New Europe*, London 1994, s. 13–30.
¹³ *Tlaxcala Declaration on the Revitalization of Small Settlements* (1982), <https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/385-tlaxcala-declaration-on-the-revitalization-of-small-settlements> (dostęp: 5 V 2019).
¹⁴ *Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy*, Grenada, [w:] *Vademecum*, s. 85–91.
¹⁵ *Karta waszyngtońska. Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS* (1987), [w:] *Vademecum*, s. 91–93.
¹⁶ *The Oaxaca Declaration* (1993) ICOMOS, „Canada Bulletin” 1994, t. 3, nr 2, s. 23–28.

- ¹⁷ *Dokument z Nara o autentyczności*, Nara 1994, [w:] *Vademecum*, s. 111–115.
- ¹⁸ *The Declaration of San Antonio* (1996), <https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/188-the-declaration-of-san-antonio> (dostęp: 8 III 2019).
- ¹⁹ *Europejska Konwencja Krajobrazowa*, Rada Europy, Florencja (2000), [w:] *Vademecum*, s. 129–133.
- ²⁰ *Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) Declaration on Cultural Heritage*. Bangkok, Thailand (2000), <http://www.aseansec.org/641.htm> (dostęp: 10 X 2018).
- ²¹ *Budapesztańska deklaracja dot. światowego dziedzictwa*, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> (dostęp: 8 X 2018).
- ²² *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, UNESCO, Paryż, 2003. Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage – intangible heritage – Culture Sector – UNESCO (dostęp: 3 X 2019).
- ²³ *Kimberley Declaration on the Intangible Heritage and Monuments and Sites* (2004), <https://www.icomos.org/victoriafalls2003/kimberley.pdf> (dostęp: 12 XI 2019).
- ²⁴ *Ramowa Konwencja Rady Europy dot. wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństw*, [w:] *Vademecum*, s. 162–169.
- ²⁵ *Deklaracja (ICOMOS) z Xian w sprawie konserwacji otoczenia budowli, miejsc i obszarów stanowiących dziedzictwo*, Xian 2005, [w:] *Vademecum*, s. 159–163.
- ²⁶ *Deklaracja (ICOMOS) w sprawie zachowania genius loci*, Quebec 2008, [w:] *Vademecum*, s. 179–181.
- ²⁷ *Enane Charter, The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*, 2008, https://www.icomos.org/charters/interpretation_e.pdf (dostęp: 2 VIII 2019).
- ²⁸ *ICOMOS New Zealand. Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value*, NZCTR.bi (icomos.org) (dostęp: 2 VIII 2019).
- ²⁹ *Deklaracja paryska dot. dziedzictwa jako siły napędowej rozwoju*, <https://MicrosoftWordGA2011DeclarationdeParis20120109.doc> (dostęp: 7 IX 2019).
- ³⁰ *The Recommendation on the Historic Urban Landscape*, UNESCO 2011, <https://whc.unesco.org/en/hul/> (dostęp: 7 IX 2019).
- ³¹ *Wytyczne Operacyjne UNESCO dotyczące wdrażania konwencji światowego dziedzictwa* (2012), Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (unesco.org) (dostęp: 23 VIII 2019).
- ³² *Deklaracja florencka dot. dziedzictwa i krajobrazu jako wartości ludzkiej*, The Florence Declaration <https://www.khi.fi/en/photothek/florence-declaration.php> (dostęp: 2 VIII 2018).
- ³³ *Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Process of the World Heritage Convention*, <https://whc.unesco.org/document/139747> (dostęp: 12 VII 2019).
- ³⁴ *Delhi Declaration on Heritage and Democracy*, ICOMOS 2017, <https://whc.unesco.org/en/news/1767> (dostęp: 14 VII 2019).
- ³⁵ Wystarczy wspomnieć głośną akcję ratowania wyburzanych XIX-wiecznych kościołów w Anglii z 2019; zob. też: S. Fouad, *Public perception affecting the significance of urban heritage: A Case study of Port Said historic quarters*, „WK” 2020, nr 61, s. 17–34.

Streszczenie

Artykuł jest przeglądem wybranych międzynarodowych dokumentów tworzonych przez UNESCO, ICOMOS, Radę Europy i inne organizacje zajmujące się ochroną dziedzictwa architektonicznego. Dobór dokumentów wskazuje, jak kształtował się pojęcie „wartości społecznej”. Aż do końca XX wieku ochrona zabytków była zagadnieniem związanym tylko ze specjalistami. Sytuacja zaczęła się zmieniać pod koniec XX stulecia, kiedy zaczęto akceptować aktywną partycypację społeczną w procesie konserwacji zabytków architektury. Dostrzeżenie roli lokalnej społeczności w ochronie zabytków z czasem rozciągnęło się także na akceptację wartości nadawanej dziedzictwu kulturowemu przez ludzi z tym dziedzictwem związanych. Najnowsze programy ochrony dziedzictwa wciągają już wyinterpretowane (przy współudziale społeczności lokalnej) wartości społeczne do ogólnego procesu waloryzacji miejsca i holistycznej prezentacji wartości zabytku. Działania takie nie tylko wspomagają aktywną ochronę zabytków, lecz także służą wpisaniu dziedzictwa architektonicznego w zrównoważony rozwój społeczeństw.

Abstract

This paper is a review of selected international documents created by UNESCO, ICOMOS, the Council of Europe and other organizations dealing with the protection of architectural heritage. The selection of documents indicates how the term “social value” shaped its position in the theory of monument protection. Until the end of the twentieth century, the protection of monuments was an issue related only to specialists. The situation began to change at the end of the twentieth century, when active public participation in the process of conservation of architectural monuments began to be accepted. The perception of the role of the local community in the protection of monuments over time also extended to the acceptance of the value given to cultural heritage by people associated with this heritage. The latest heritage protection programs draw the already interpreted (with the participation of the local community) social values into the general process of site valorization and holistic presentation of the values of the monument. Such activities support not only the active protection of monuments, but also contribute to the incorporation of architectural heritage into the sustainable development of societies.